



International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.22.2>

Volume 9/2

2025 p. 11-24

MEMLÜKLÜ SULTANI MELİKÜ'S-SAİD BERKE ve İKTİDARI

THE MAMLUK SULTAN al-MALİK al-SAİD BERQE and HIS REIGN

Bahar KARATAŞ*

Murat ZENGİN**

ÖZ

Eyyübîler mirası üzerine devletlerini kuran Memlûklüler, Kahire başkent olmak üzere Bilad-ı Şam (Suriye), Hicaz Yarımadası, Anadolu'nun güney kesimleri, Kıbrıs Adası ve Doğu Akdeniz limanlarında iki buçuk asırdan fazla bir süre hâkimiyet icra etmişlerdir. Memlûklü sultanı Melikü'z-zâhir Baybars el-Bundukdârî, siyasi ve ekonomik istikrarı sağlayan bir lider olarak Memlûk Türk Devleti'nin gerçek kurucularından biri kabul edilmektedir. Baybars tarafından 1264 yılında veliaht ilân edilen oğlu Melikü's-sâid Berke, 1268 yılından itibaren devlet idaresinde babasından sonraki en yetkili devlet adamı olarak söz sahibi olmaya başlamıştır. Babasının vefatına kadar veliahtlık geleneğine uygun olarak idari ve askeri sorumluluklar almış, Melikü'z-zâhir Baybars el-Bundukdârî'nin 1277'de vefatı üzerine ise yeni Memlûklü sultanı olarak tahta çıkmıştır. Berke, idareye dinamizm kazandırmak için kendisine bağlı genç memlûkleri tercih etmekle birlikte Seyfeddin Kalâvûn gibi tecrübeli ve nüfuzlu devlet adamlarından da istifade etmiştir. İdarede mutlakîyetçi bir yönetim anlayışı hedeflese de bunda başarılı olamayarak sadece iki yıl kaldığı tahtından Seyfeddin Kalâvûn'un başını çektiği muhalefet hareketinin baskısıyla feragat ettirilmiştir. İktidarını kaybettikten sonra Memlûklü Devleti'nin siyasi merkezlerinden bir diğeri olan Kerek'e yerleşmiş ve bir süre sonra burada vefat etmiştir. Makalemizde doğumundan başlamak üzere Melikü's-sâid Berke'nin veliahtlık dönemi, tahta çıkışı, tahttan feragati ve vefatına kadarki hayatı konu edinilmiştir. Dönemin ana kaynakları tenkid ve tahlil edilerek bir sultan biyografisi incelemesi üzerinden Memlûklü Tarihi'nin kısa; ama etkili bir döneminin siyasi, askeri, idari ve sosyal yönlerini aydınlatmak hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Melikü's-Sâid Berke, Baybars, veliaht, Seyfeddin Kalâvûn, Kerek.*

* Uzman, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, E-mail: karatasbahar667@gmail.com, ORCID: 0009-0001-5475-8787, Malatya, Türkiye.

** Doç. Dr. İnönü Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fak. Tarih Bölümü, E-mail: murat.zengin@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9977-6930, Malatya, Türkiye.

ABSTRACT

The Mamluks, who founded their state on the legacy of the Ayyubids, exercised their dominance over Bilad al-Sham (Syria), the Hejaz Peninsula, the southern parts of Anatolia, the island of Cyprus and the ports of the Eastern Mediterranean, with Cairo as their capital, for more than two and a half centuries. The Mamluk Sultan al-Malik al-Zahir Baibars al-Bunduqdārī is considered one of the true founders of the Mamluk Turkish State as a leader who provided political and economic stability. His son al-Malik al-Said Berqe, who was declared crown prince by Baibars in 1264, began to have a say in the state administration as the most authoritative statesman after his father from 1268 onwards. He assumed administrative and military responsibilities in accordance with the tradition of heirship until his father's death, and upon the death of the al-Malik al-Zahir Baibars al-Bunduqdārī in 1277, he ascended to the throne as the new Mamluk sultan. While Berqe preferred young mamluks loyal to him to add dynamism to the administration, he also benefited from experienced and influential statesmen such as Sayf al-din Qalavun. Although he aimed for an absolutist approach to governance, he was unsuccessful in this and was forced to abdicate after only two years on the throne, under pressure from the opposition movement led by Sayf al-din Qalavun. After losing his power, he settled in Karak, another political center of the Mamluk State, and died there after a while. Our article covers the life of al-Malik al-Said Berqe, starting from his birth, his period as the heir to the throne, his abdication and until his death. It is aimed to shed light on the political, military, administrative and social aspects of a short but effective period of Mamluk History through a biographical study of the sultan by criticizing and analyzing the main sources of the period.

Keywords: *al-Malik al-Said Berqe, Baibars, the crown prince, Sayf al-din Qalavun, Karak.*

Giriş

Eyyûbîler Devleti, Selçuklu geleneğinin Mısır ve Suriye'deki (Bilâd-ı Şam) temsilcisi olarak kabul edilmektedir. Bu devletin muktedir son sultanlarından olan Melikü's-Sâlih Necmeddin Eyyûb, kardeşi Adil ile girdiği taht mücadelesinde güç kazanmak amacıyla, Karadeniz'in kuzeyindeki Türk coğrafyasından (Deşt-i Kıpçak) getirdiği özel yetenekli askerleri (memlûk) Nil Nehri üzerinde oluşturduğu kışlalarda yetiştirdi. Yetiştikleri kışlaya atfen Bahrîye ve Eyyûbî sultanına bağlılıkları nedeniyle Sâlihîye olarak adlandırılan bu grup, Eyyûbîler Devleti'nin zayıflaması üzerine Kahire'de iktidarı devralarak Nisan 1250'de devletlerini kurmayı başardılar. Resmi yazışmalarında kendilerini ed-Devleti't-Türkîyye fî Memâlikî'l-Mısır (Mısır'daki Türk Devleti) olarak tarif ettikleri için bilim dünyasında Memlûk Türk Devleti, Memlûk Türk Sultanlığı veya sadece Memlûklüler olarak adlandırılmaktadır.

Teorik ve pratik eğitime tabi tutulan bir memlûk, beş başı (emir-i hamse), on başı (emir-i aşere), yirmi başı (emir-i işrîn), kırk-yetmiş başı (Tablhane emiri), Yüz başı (emir-i mîe) ve bin başı (takdimetü'l-elf) rütbelerine hiyerarşik olarak yükselebiliyordu. Tablhane rütbesi, kurmaylık kadrosu olup önemli bir aşama kabul ediliyordu. Bir memlûk, uygun

zaman ve zeminde sultanlık makamını elde edebiliyordu. Sistemdeki bu esneklik, Memlûklü Tarihi'nin genelinde görülen iktidar mücadelelerinin ana sebebi gibi durmaktadır.

Memlûk Türk Devleti'nin kuruluşundan Melikü'z-Zâhir Baybars'ın tahta çıktığı 1260 yılına kadarki dönem, devletin meşruiyet arayışı süreci olarak da tarif edilebilir. Memlûklüler, bu ilk on yıllık süreçte henüz Suriye'ye (Bilâd-ı Şam) hâkim olamamışlardı. Moğollara karşı elde edilen Ayn Câlût Zaferi, Memlûklülerin Eyyûbîler Devleti'ni gasp ettiklerine dair olan düşüncüyü yıkıp meşruiyetlerini ilân ettikleri dönüm noktası olaylarından biri kabul edilmektedir. Ayn Câlût Savaşı'ndan kısa süre sonra tahta geçen Sultan Baybars, Suriye'deki muhalif Eyyûbî melikleri, Doğu Akdeniz'deki Haçlılar, Suriye'ye hâkim olmaya çalışan Moğollar ve Hilafet müessesesi gibi sorunlarla uğraşmak zorundaydı. Devletin kurucu unsuru sayılan Bahrîye'nin önemli isimlerinden olan Baybars, iktidarı elde etmeden önce uzun süre Suriye'de kaldığından sahayı ve Haçlıları tanıyordu. Sorunları çözmek için aşamalı bir politika takip eden Sultan, muhalif Eyyûbî meliklerini bertaraf ederek Dımaşk'ı ve Halep'i Memlûklü hâkimiyetine kattı. Hilafet makamını Kahire'de yeniden ihdas ettikten sonra Haçlılar ve Moğollara karşı uzun sürecek bir mücadele dönemini başlattı. Bu süreçte başarılı olabilmek için mutlakiyetçi bir yönetim tarzı benimsemek zorunda idi. Gerek bu zorunluluk gerekse Mısır ve Suriye'deki saltanat anlayışı nedeniyle -merkezi otoriteyi sürekli kılma düşüncesiyle- saltana sistemini benimsedi. Berke, Sülemiş ve Necmeddin Hızır adlı oğullarından büyük olanını yani Berke'yi veliaht ilân ederek ona siyasi ve askeri yetkiler verdi. Berke, Sultan Baybars'ın vefatından sonra veliaht sultan olarak tahta çıktı. Baybars döneminde birçok sorun çözüme kavuşturulduğu için Berke'den beklentiler yüksekti. Genel olarak Baybars dönemindeki politikayı benimseyen ve elde edilen kazanımları arttırmayı hedefleyen bir tarza sahip olan Berke, Baybars'ın yetiştirmesi olup Zâhirîye olarak adlandırılan asker-bürokratların baskısına mârûz kaldı. Bu baskıyı kırmak için yeni bir memlûk zümresi teşkil etse de başarılı olamadı ve Zâhirîye'nin baskısıyla yaklaşık iki yıl kalabildiği tahtından feragat etmek zorunda kaldı.

1. Berke'nin Doğumu ve Hakkındaki İlk Bilgiler

Melikü'l-zâhir Rükneddin Baybars el-Bundukdârî'nin beşi erkek, yedisi kız olmak üzere on iki çocuğu dünyaya gelmiştir. İki oğlu, henüz küçükken vefat etmiştir.¹ Berke, Ocak/Şubat 1260 yılında Uş kasabasında doğmuştur.² Kaynaklardan ismini tespit

¹ Makrizî, *es-Sülûk li-Marîfet-i Düvel Mülûk*, Tahkik: Muhammed Abdülkâdir Âtâ, Beyrût 1998, C. II, s. 107; İbn-i İyâs, *Bedaî ez-Zuhûr fî Vekâî ed-Duhur*, yy. 1960, C. I, s. 92; Aybek ed-Devadâri, *Kenzü'd-Dürer ve Câmi el-Gurer*, Tahkik: Ulrich Hermann, Kahire 1971, C. VIII, s. 219; Anonim, *Baybars Tarihi Al Melik Al Zahir (Bayabars) Hakkındaki Tarihin İkinci Cildi*, Çev. Şerefüddin Yaltkaya, TTK, 2. Baskı, Ankara 2000, C. II, s. 116.

² Makrizî, *es-Sülûk*, C. II, s. 107; Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb fî Fünûn el-Edep*, Nşr. Dr. Necip Mustafa Fevvâz-Dr. Hikmet Keşâî Fevvâz, Lübnan 2004, C. XXXI, s. 17.

edemediğimiz annesi, Hüsameddin Berke Han'ın kızı idi.³ Memlûklü Tarihi'ne bir bütün olarak bakıldığında sultanların resmi nikâhı altına bulunan eşlerine Honad/Hatun unvanı verildiği görülmektedir. Dönemin bazı kaynaklarında sultan eşlerinin isminin Honad olarak kaydedilmesinin nedeni budur.⁴ Baybars, aynı zamanda kayınpederi de olan Berke Han'ın ismini bu yeni doğan oğluna vermiştir.⁵

2. Berke'nin Veliaht İlân Edilişi ve Tahta Çıkışından Önceki Hayatı

Sultan Baybars, 8 Ağustos 1264 Cuma günü o sırada dört yaşında olan oğlu Berke'yi veliaht ilân etmiştir.⁶ Devlet geleneğine göre tertip edilen veliahtlık töreninde temsili olarak sultan tahtına oturtulan Berke'ye atlas kaftan giydirilerek üzeri gaşiye ile örtülü ata bindirilmiştir. Sultan Baybars, atı üzerinde oğluna eşlik etmiş; Kalatülcebel'den Bâbünnasr kapısına kadar yürümüştür. Veliaht Atabeği Emir İzzeddin Aydemir el-Halilî de Bâbünnasr'a kadar olan bu protokol yürüyüşünde Berke'ye eşlik etmiştir. Geleneğe

³ Memlûk sultanı Baybars dört evlilik yapmıştır: İlk eşi, sultan olmadan önce Gazze'de iken evlendiği ve ismini tespit edemediğimiz Şehrizorlu bir hatun idi. Baybars, Kahire'ye döndükten sonra bu eşini boşamıştır. Baybars'ın ikinci eşi, Hüsameddin Berke Han bin Devlet Han el-Tatarî'nin kızıdır. Üçüncü eşi, Emir Seyfeddin Nogay el-Tatarî'nin kızı ve son eşi, Emir Seyfeddin Giray bin Tamacı el-Tatarî'nin kızıdır. Makrizî, *es-Sülûk*, C. 2, s. 107; Berke, Hüsameddin Berke Han'ın kızı olan bu hatundan dünyaya gelmiştir. Berke'nin annesinin Altın Orda Hanı Berke'nin kızı olduğuna dair iddialar gerçeği yansıtmamaktadır. Altınordu Hanı Berke Han ile Baybars'ın eşi olan hatunun babası Berke Han b. Devlet Han el-Tatarî, aynı ismi taşıdıklarından bu karışıklık ortaya çıkmıştır. Makrizî, Berke'nin annesinin Hüsameddin Berke Han bin Devle Han el-Tatarî'nin kızı olduğunu ifade etse de İbn-i Tağrıberdi, Hüsameddin Berke Han'ın Harezmi olduğunu, Altın Orda Hanı Berke Han ile karıştırıldığını, 1246-1247 yılları arasında Halep nâibi Bedreddin Lülü ve Humus hâkimi Melikü'l-Mansur arasında yapılan savaşta öldürüldükten sonra kesik başının Halep'e gönderildiğini net bir şekilde ifade etmektedir. İbn-i Tağrıberdi, *el-Menhel es-Sâfi ve'l-Müstevâ fi Bâd el-Vâfi*, Tahkîk: Dr. Nebîl Muhammed Abdülaziz, Kahire 1988, C. III, s. 350 vd; Aybek ed-Devadârî de Berke'nin annesinin Emir Hüsameddin Berke Han el-Harezmi'nin kızı olduğunu vurgulamaktadır. Aybek ed-Devadârî, *Kenzü'd-Dürrer*, C. VIII, s. 219; Bu bilgilerden yola çıkarak Berke'nin Altın Ordu Hanı Berke Han'ın torunu olmadığı söylenebilir.

⁴ İbn-i İyâs, *Bedaî ez-Zuhûr*, C. I, s. 94.

⁵ İbn-i Tağrıberdi, *en-Nücum ez-Zâhire*, Tahkîk: Muhammed Hüseyin Şemseddin, Lübnan, 1992, C. VII, s. 223; İbn-i İyâs, *Bedaî ez-Zuhûr*, C. I, s. 93.

⁶ Makrizî, *es-Sülûk*, C. II, s. 10; Memlûk Türk Devleti'nde babadan oğula geçen bir veraset anlayışı söz konusu değildi. Memlûk sultanları bir geleneğe veya aile soyuna dayanmadan kendi oluşturdıkları güç ve nüfuz ile saltanat makamını elde ediyorlardı. Bu süreçteki tek istisna ise Memlûk sultanı Aybek'in oğlu Nureddin Ali'nin babasından sonra Memlûk Türk Devleti sultanı olmasıdır. Nureddin Ali dönemi (1257-1259) Moğol tehlikesi ile son bulmuştur. Nâib-i Saltana Kutuz, o sırada on beş yaşında olan Nureddin Ali'yi tahttan indirdikten sonra veraset usulünün önüne geçmek için Nureddin Ali'yi İstanbul'a sürgüne göndermiştir. Bu şekilde, ilk defa uygulanan veraset usulü son bulmuştu. Fakat Sultan Baybars, oğlu Berke'yi veliaht ilân etmekle veraset usulünü yeniden getirmiş oldu. İsmail Yiğit, *Memlûkler 648-923/1250-1517*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2008, s. 28-29; Ali Aktan, "Bahri Memlûklerden Sultan Kalavun ve Hânedanı" *Belleten*, 1995 (LIX/226) s. 605-606; Süleyman Özbek, "Memlûklerde Meşrûiyet Arayışları ve Saltanat İnşasına Yönelik Çabalar 'Sultanı Öldüren Sultan Olur'", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2013, (XXXII/53), s. 161-162; Süleyman Özbek-Mehmet Şeker, "Memlûk Emiri Sunkur el-Aşkar", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 2019, (CXXIV/242), s. 206-207; Ahmet Sağlam, "Ortaçağda Orijinal Siyasi Bir Yapı: Güçlü ve Nüfuslu Her Emir Sultan Olur", *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2015, (II/4), s. 116-117.

uygun olarak emirlere çeşitli hediyeler ihsan edildikten sonra Kadı Muhyiddin bin Abdülzahir, Berke'nin resmi olarak veliaht ilân edildiğine dair fermanı onaylamıştır.⁷

Berke, veliaht ilan edildikten dört gün sonra yani 12 Ağustos 1264 Salı günü sünnet edilmiştir. Emirler, kadılar ve ulemanın katıldığı bu sünnet töreni sırasında Berke'nin veliaht olduğu bir kez daha ilân edilmiştir. Memlûklü sultanı, daha sonra resmi kutlamaların başlaması için Memlûk ordusunun hazırladığı törene katılmıştır.⁸ Öncelikle veliaht Berke, ardından da bazı emirlerin çocukları sünnet edilmiştir.⁹

Sultan Baybars, oğlu Berke tahta çıkıncaya kadar veliahtlık geleneğine bağlı olarak ona bazı sorumluluklar vermiştir. Memlûklülerde sultanın herhangi bir seferi veya ziyareti nedeniyle Kahire'de bulunamadığı dönemlerde saltanat makamına vekâlet etmek üzere bir devlet adamı nâib-i gaybe olarak atanıyordu. Baybars, Akka Haçlı Krallığı topraklarına Mart 1265'te bir sefer düzenlemiş ve bu sefer sırasında Haçlılara ait Kaysâriye, Aslis ve Arsûf'u fethetmişti.¹⁰ Baybars, Kahire'den ayrılırken Nâib-i saltana Emir İzzeddin Aydemir el-Halilî'yi oğlu veliaht Berke ile birlikte nâib-i gaybe makamına atadı. Berke, seferden zaferle dönen Baybars'ı atabeyi İzzeddin Aydemir ile birlikte Birketü'l-haccac'da (Hacılar Yerleşim Yeri) karşıladı.¹¹

Melikü's-Saîd Berke veliaht ilan edildiği 1264 tarihinden 1268'e kadar sadece ismen veliaht olarak kalmış, 1268 yılından itibaren ise babasının vekili olarak devlet idaresinde fiilî olarak görev almaya başlamıştır. 18 Ekim 1268 Perşembe günü düzenlenen törende, Berke'ye babası Baybars adına atama kararâmeleri tanzim etme ve resmi törenlerde ata binme yetkileri verilmiştir. İnşâ kâtipleri, kadılar, emirler ve askerlerin yer aldığı devlet protokolünün yeminle kayıt altına aldığı bu tören kararı, 29 Ekim 1268 Pazartesi günü hükümet merkezi Kalatülcebel'de ilân edilerek resmileştirilmiştir.¹²

Sultan Baybars, Haçlılarla saldırmazlık anlaşması müzakerelerini yürütmek üzere 1269 yılı Nisanında bulunduğu Dımaşk'ta veliaht oğlu Berke'nin yetkilerini genişleterek Bilâd-ı Şam (Suriye) nâiplerinin veliaht Berke ile yazışmaları usulünü getirmiştir. Baybars, oğlu Berke'ye gönderdiği mektupta bu yeni usule bağlı kalmasını ve ikisi arasında yapılacak

⁷ Baybars el-Mansûrî, *Et-Tuhfetü'l-Mulûkiyye*, Çev. Hüseyin Polat, TTK, Ankara 2016, s. 42; Makrizî, *es-Sülûk*, C. II, s. 10; İsmail Yiğit, *Memlûkler*, s. 57.

⁸ Makrizî, *es-Sülûk*, C. II, s. 11.

⁹ Atabek Emir İzzeddin el-Halilî, Emir Şemseddin Sungur el-Aşkar el-Rûmî, Emir Seyfeddin Sekiz, Musul sahibi Melikü'l-câhid, Kerek sahibi Melikü'l-mugis, Fahreddin el-Hımsî'nin çocukları ve diğer bazı emirlerin oğullarıyla Mısır ve Kahire'deki birçok yetim ve yoksul çocuk da Berke'nin sünnet töreni sırasında sünnet edilmiştir. Makrizî, *es-Sülûk*, C. II, s. 12.

¹⁰ Murat Zengin, *Memlûk Türk Devleti Döneminde Trablus 1289-1516*, Sonçağ Yayınları, Ankara 2022, s. 49 vd.

¹¹ Makrizî, *es-Sülûk*, C. II, s. 24.

¹² Makrizî, *es-Sülûk*, C. II, s. 55; İbn-i Tağrıberdi, *en-Nücum ez-Zâhire*, C. VII, s. 223.

yazışmaları şifrelemek için beyaz kâğıt kullanmasını istemiştir.¹³ Berke, 1269 Eylülünde Kahire'ye dönen babasını Sâlihîye'de karşılamıştır.¹⁴

İdari yönden belli bir olgunluğa ulaşan Berke'nin ilk askeri görevi katıldığı Trablus kuşatmasıdır. Haçlılar, Memlûklüler hâkimiyetindeki Safed'e saldırarak Sultan Baybars ile yaptıkları saldırmazlık anlaşmasını ihlâl etmişlerdi. Sultan Baybars, Haçlıları cezalandırmak üzere içerisinde veliaht oğlu Berke'nin de bulunduğu kalabalık bir orduyla 24 Ocak 1271'de Trablus seferine çıktı. Sefer neticesinde Haçlıların Bilâd-ı Şam kara topraklarında yer alan Safita, Hısnü'l-ekrâd, Hısnü'l-akkar ve Montfort (Alıka) gibi stratejik noktalar fethedildi.¹⁵ Bu ilk askeri faaliyeti sırasında oldukça deneyim kazandığı anlaşılan Berke, babası Baybars'ın izni ve teşvikiyle komuta makamına getirilmiştir. Memlûklülerde keşif ve yağma amacıyla oluşturulan kuvvetlere tecrid/akın birliği denilmekteydi. Bir tecrid birliği ortalama bin ile üç bin askerden oluşabildiği gibi bundan daha az askerden de oluşabiliyordu. 22 Mart 1274'de Berke komutasında Dımaşk'a gizli bir tecrid seferi düzenlenmişti. Dımaşk'a giren veliaht Berke, burada bazı atamalar yaptıktan sonra merkez Kahire'ye döndü.¹⁶

İdari ve askeri yönden rüştünü ispat eden veliaht Berke, 3 Kasım 1275'te Seyfeddin Kalâvûn'un kızı Gâzîye Hatun ile nikâhlandı. O sırada Kahire'de bulunmayan babası Sultan Baybars'a vekâleten Nâib-i Saltana Bedreddin Bilik el-Haznedâr, yine Kahire'de bulunmayan Kalâvûn'a vekâleten ise Emir Aksungur el-Farakâni nikâh akdini imzaladılar. Akidnâme'ye göre iki bin dinarı peşin ödenmek üzere beş bin dinar mehir tespit edildi. Nikâh akti, Kadı Muhiddin bin Abdüzzahir'in onayıyla yürürlüğe girdi.¹⁷ Nikâh aktinin imzalanmasından yaklaşık sekiz ay sonra 15 Haziran 1276'da Berke için görkemli bir düğün merasimi yapıldı.¹⁸ Devlet protokolünün tamamının davetli olduğu düğün boyunca binlerce koyun kesilmiş, emir ve komutanlara hilâtlar dağıtılıp cins Arap atları hediye edilmiştir.¹⁹

3. Melikü's-Saîd Berke'nin Tahta Çıkışı

Sultan Baybars, Türkiye Selçuklu devlet adamlarının daveti üzerine Nisan 1277'de gerçekleştirdiği Anadolu Seferi'nden döndükten bir süre sonra Haziran 1277'de Dımaşk'ta vefat etti.²⁰ Nâib-i Saltana Emir Bedreddin Bilik el-Haznedar²¹ sultanın

¹³ Makrizî, *es-Sülûk*, C. II, s. 56.

¹⁴ Makrizî, *es-Sülûk*, C. II, s. 63.

¹⁵ Makrizî, *es-Sülûk*, C. II, s. 69; Murat Zengin, *Trablus 1289-1516*, s. 53 vd.

¹⁶ Makrizî, *es-Sülûk*, C. II, s. 87.

¹⁷ Makrizî, *es-Sülûk*, C. II, s. 95.

¹⁸ Makrizî, *es-Sülûk*, C. II, s. 94-95.

¹⁹ Baybars el-Mansûrî, *Et-Tuhfetü'l-Mulûkiyye*, Çev. Hüseyin Polat, s. 74.

²⁰ Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb fî Funûn el-Edep*, Nşr. Dr. Necip Mustafa Fevâz-Dr. Hikmet Keşâi Fevâz, Lübnan 2004, C. XXX, s. 236; Baybars el-Mansûrî, *Et-Tuhfetü'l-Mulûkiyye*, Çev. Hüseyin Polat, s.77; Bu tarih 2 Temmuz 1277 öğleden sonra olarak da verilmiştir. İbn Tağrıberdî, *en-Nücum ez-Zâhire*, C. VII, s. 223; İbn-i İyâs ise bu tarihi 1 Temmuz 1277 olarak vermiştir. İbn-i İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, C. I, s. 91.

ölümünü gizleyerek naaşını Dımaşk Kalesi'nde defnetti. Ayrıca, Emir Bektut el-Çevgendâr el-Hamevi ve Emir Alaeddin Aydoğmuş el-Hakimî el-Çaşnigir'i o sırada Kalatülcebel'de bulunan Berke'ye yollayarak babasının ölümünden haberdâr etti.²² Babasının ölümüne üzülmekle birlikte tahta çıkacağı için mutlu olan Berke, haberi getiren emirlere beş bin dirhem bağışladı.²³ Sultanın hastalandığı ve tedavisini yapmak üzere Kahire'ye dönmesi gerektiği şâiyasını yayan Bedreddin Bilik, mahiyetinde Dımaşk ordusu ve Baybars'ın hazinesi olduğu halde Kahire'ye doğru yola çıktı. Yolculuk sırasında boş bir mahfe (sedye) kullanarak Baybars'ı Mısır'a götürdüğü izlenimini verdi. Yolculuk sırasında usulüne uygun şekilde yemekler, içecekler taşıyor ve doktorlar Baybars'ı muayene ediyormuş gibi davranıyordu. Bedreddin Bilik'in Dımaşk'tan Mısır'a kadar süren yolculuğu esnasında sultanın ölümünden kimsenin haberi olmamıştır.²⁴ Bu şekilde Kahire'ye varan Nâib-i Saltana Bilik, Baybars'ın hazinesi ile birlikte Kalatülcebel'e çıktı. Vefat haberini önceden alan Berke, herhangi bir karışıklığın ve olumsuzluğun yaşanmaması için gerekli tedbirleri almıştı. Kısa süre sonra Baybars'ın öldüğü ilân edildi ve veliaht Berke, 30 Temmuz 1277'de Melikü's-Sâid Nâsireddin Ebû'l-meâli lakabıyla tahta çıkarıldı.²⁵ Mısır ve Kahire camilerinde Melikü's-Saîd Berke'nin Memlûk Türk Devleti sultanı olduğu duyurulduktan sonra Baybars adına gıyabî cenaze namazı kılındı.

3.1. İdari Gelişmeler

Memlûk sultanı Melikü's-Saîd Berke tahta çıktıktan hemen sonra usûl olduğu üzere devlet kademelerine atamalar yaptı. Baybars'ın ölümünü gizlemeyi başarıp kendisinin tahta çıkmasını sağlayan Bedreddin Bilik, görevine devam ederek Nâib-i Saltana makamında kaldı. Vezirlik makamına Bahaeddin İbn-i Henna atandı.²⁶ Merkez Kahire'deki bu iki mühim makama yapılan atamaların ardından Bilâd-ı Şam'ın merkezi Dımaşk'a da mektuplar yollanarak Bilâd-ı Şam nâiplerinin yeni sultana biat etmeleri istendi. Dımaşk, Halep ve Hama nâibleri Melikü's-Sâid Berke'ye biat ettiklerine dair mektupları Kahire'ye yolladılar.²⁷ Kahire ve Bilâd-ı Şam'da otoritesini bu şekilde

²¹ Bedreddin Bilik el-Haznedar, Memlûk sultanı Baybars'ın memlûklerinden idi. Memlûk sultanı onu satın aldıktan sonra onu yetiştirmiştir. Memlûk sultanı onu önce haznedârı daha sonra ise Nâib-i Saltanası yapmıştır. 7 Ağustos 1277 tarihinde Kalatü'l Cebel'de vefat etmiştir. Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXX, s. 237-238.

²² İbn-i Tağrıberdi, *en-Nücum ez-Zâhire*, C. VII, s. 223.

²³ Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXX, s. 236.

²⁴ Bedreddin Bilik, Moğolların Baybars'ın ölümünü fırsata çevirip Memlûklü ülkesine saldırmasını önlemek amacıyla sultanın ölümünü gizlemiştir. İbn-i Tağrıberdi, *en-Nücum ez-Zâhire*, C. VII; s. 224, dipnot: 1.

²⁵ Baybars el-Mansûrî, *Et-Tuhfetü'l-Mulûkiyye*, Çev. Hüseyin Polat, s.77; Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXX, s. 237; Aybek ed-Devadârî, *Kenzü'd-Dürrer*, C. VIII, s. 219; Makrizî, *es-Sülûk*, C. II, s. 107-108; İbn-i Tağrıberdi, *en-Nücum ez-Zâhire*, C. VII; s. 223-224; Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXX, s. 236-237; İsmail Yiğit, *Memlûkler*, s. 5.

²⁶ Makrizî, *es-Sülûk*, C. II, s. 108.

²⁷ Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXX, s. 237.

sağlayan sultan, Nâib-i saltana Bedreddin Bilik'in ani vefatıyla devlet işlerindeki kontrolü kaybetmeye başladı.²⁸

Sultan Melikü's-Saîd Berke vefat eden Bedreddin Bilik yerine Emir Şemseddîn Aksungur el-Farakâni'yi yeni Nâib-i Saltana olarak atadı.²⁹ Fakat Şemseddin Akkuş, Kutluca el-Rumî, Seyfeddin Kılıç el-Bağdadî, Seyfeddin Bici el-Bağdadî, Emir-i Şikâr İzzeddin Mugan ve Silahtar Seyfeddin Bektimur'un yer aldığı bir grup memlûk bu atamaya karşı çıktı.³⁰ Sultan, birlikte büyüdüğü ve derin saygı duyduğu Şemseddin Aksungur'u görevden almak istiyor; fakat buna cesaret edemiyordu. Bu amaçla bir başka devlet adamı olan Emir Seyfeddin Kundak el-Sakî'den yardım istedi. Kundak el-Sakî'nin desteğiyle Şemseddin Aksungur'u tutuklayarak Kahire'de hapsetti. Şemseddin Aksungur el-Farakâni, birkaç gün sonra öldürüldü.³¹ Bu olaydan sonra Nâib-i Saltana makamına Şemseddin Sungur el-Elfî atansa da Sultan, Kutuz'un memlûklerinin isyanını önlemek üzere bu atamadan da vazgeçip onu azlettikten sonra Emir Seyfeddin Kundak el-Sakî'yi yeni Nâib-i Saltana olarak atadı.³²

3.2. Memlûk Zümreleri Arasındaki Rekabet ve Sultan Berke'nin Otoriteyi Sağlama Çabası

Melikü's-Saîd Berke, Laçin ez-Zeynî'ye geniş yetkiler vermiş ve zamanla gücü artan Laçin, iktâların dağılımını yapacak konuma gelmişti. İktâ dağıtımında keyfî bir tutum sergileyen Laçin, yüksek bir kazanç elde etmişti. İktâ gelirlerinin âdil dağıtılmaması nedeniyle nâibler arasında anlaşmazlıklar yaşanmış, gruplaşmalar ortaya çıkmış ve bazı memlûk grupları isyan etmişti. İsyanın sebebi olarak görülen Emir Cudi el-Kaymeri el-Kürdî tutuklanmıştı.³³

Sultan Melikü's-Saîd Berke döneminde Berke'ye bağlı Saîdî memlûkleri, devletin kurucu unsurları arasında yer alan Salihîye memlûkleri ve Baybars'tan intikal eden Zâhirîye memlûkleri gibi gruplar bulunuyordu.³⁴ Salihîye memlûklerinden Emir Seyfeddin Kalâvun, Emir Şemseddin Sungur el-Âşkâr, Emir Alamedddin Sencer el-Halilî ve Emir Bedreddin Beysarı, Sultan Berke'nin atama ve kararlarına itiraz ile ondan uzaklaşmaya başlamışlardır. Zahirîye memlûkleri, Sultan tarafından tazyik ve takibe maruz kaldıklarından dolayı rahatsızlardı. Sultan Berke, bu iki gayr-ı memnun memlûk

²⁸ Baybars el-Mansûrî, *Et-Tuhfetü'l-Mulûkiyye*, Çev. Hüseyin Polat, s.77; Aybek ed-Devadârî, *Kenzü'd-Dürrer*, C. VIII, s. 219; Makrizî, *es-Sülûk*, C. II, s. 108; İbn-i Tağrıberdi, *en-Nücum ez-Zâhire*, C. 7, s. 224.

²⁹ Aybek ed-Devadârî, *Kenzü'd-Dürrer*, C. VIII, s. 219-220; Makrizî, *es-Sülûk*, C. II, s. 108; İbn-i Tağrıberdi, *en-Nücum ez-Zâhire*, C. VII, s. 225; İbn-i İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, C. I, s. 93.

³⁰ Makrizî, *es-Sülûk*, C. II, s. 108.

³¹ Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXX, s. 238-239.

³² Baybars el-Mansûrî, *Et-Tuhfetü'l-Mulûkiyye*, Çev. Hüseyin Polat, s. 78; Aybek ed-Devadârî, *Kenzü'd-Dürrer*, C. VIII, s. 225; Makrizî, *es-Sülûk*, C. II, s. 109;

³³ Makrizî, *es-Sülûk*, C. II, s. 109.

³⁴ Bu memlûk grupları Karânis olarak adlandırılıyordu. Karânis memlûkleri, devlete uzun süre hizmet etmiş ya da önceki sultandan yeni sultana intikal eden memlûkleri ifade etmek için kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bakınız. David Ayalon, *Memlûk Ordusunun Yapısı Üzerine Araştırmalar I-II-III*, Çev. Abdullah Mesut Ağır, TTK, Ankara 2015, s. 119-120.

zümresinin devlet içerisindeki nüfuzunu kırmak amacıyla kendi lakabına atfen Sâidî memlûkleri olarak genç memlûklere itibar ederek onlara bol gelirler tahsis etmişti. Berke, muhalif memlûkleri bertaraf etme politikası çerçevesinde Emir Şemseddin Sunkur el-Aşkâr ve Emir Bedreddin Beysarı'yı tutuklatmıştı. Bu son kararı sultan ve diğer memlûk grupları arasındaki anlaşmazlıkları derinleştirmişti. Emirlerin ileri gelenlerine karşı uyguladığı bu baskıcı politikayı eleştiren dayısı Emir Bedreddin Muhammed b. Bereket Han'ı bile tutuklatmış; fakat annesinin ricasıyla dayısını serbest bırakmıştır.³⁵ Melikü's-Saîd Berke'nin kararlarından ve tutumlarından dolayı ona karşı güvensizlik hissetmeye başlamışlar,³⁶ Melikü's-Saîd Berke'nin kendisini tahta çıkaran Nâib-i Saltana Emir Bedreddin Bilik el-Haznedâr'ı zehirlettiğini dahi iddia etmişlerdir. Tüm bu gerekçelerle sultanla bir görüşme yapmayı uygun gören muhalif memlûkler, sultan ile yaptıkları görüşmede, sultandan kendilerine dokunmayacağına dair söz alarak anlaşmaya vardılar.³⁷

Sultan Berke, muhalif memlûklerin itaatini temin ile merkezi otoriteyi sağladıktan sonra bazı sosyal meselelere eğilme fırsatı bulmuştur. Bu çerçevede, Dımaşk'ta medfûn bulunan babası Baybars'ın türbesini inşâ etmek üzere Dımaşk nâibi Emir İzzeddin Aydemir'i görevlendirmiştir. İzzeddin Aydemir, altmış bin dirhem karşılığında satın aldığı Dârü'l-akika adlı yapıyı medreseye dönüştürüp içerisine bir türbe inşa ettirmiştir. Sâbık Sultan Baybars'ın naaşı, 22 Kasım 1278 Cuma gecesi Dımaşk Kalesi'nden alınarak bu yeni yapılan türbeye götürülmüş ve pek çok emirin katıldığı cenaze namazının ardından buraya defnedilmiştir.³⁸ Yaklaşık bir yıl sonra yani 1279'da kardeşi Necmeddin Hızır, annesi, ümerâ ve memlûklerinden oluşan grup ile Dımaşk'a bir gezi ziyareti gerçekleştirmiştir. Bu ziyareti sırasında Bilâd-ı Şam gelirlerini kontrol ile çeşitli atamalar yapmıştır.³⁹

4. Melikü's-Saîd Berke'nin Tahttan İndirilmesi

Melikü's-Saîd Berke, Dımaşk ziyareti sırasında Çukurova bölgesinde hâkim olan Ermeni Krallığı'nın başkenti Sis'e (Kozan) Seyfeddin Kalâvun, Moğollara bağlı olarak şehri ellerinde tutan Kalaturrum (Rum Kale) üzerine de Emir Beysarı önderliğinde birer tecrid birliği yolladı.⁴⁰ Sultanın hasekilerinden olan Laçın ez-Zeynî, bu iki muktedir emirin tecridde olmalarını fırsat bilerek gelirlerini sultandan talep etti. Nâib-i Saltana Kundak es-Sakî'nin itirazına rağmen Sultan, Laçın'ın talebini kabul ile Kalâvun ve Beysarı'nın gelirlerini Laçın'e bağladı.⁴¹ Bu gelişme nedeniyle Kundak es-Sakî ile Laçın ez-Zeynî

³⁵ Baybars el-Mansûrî, *Et-Tuhfetu'l-Mulûkiyye*, Çev. Hüseyin Polat, s. 77; Aybek ed-Devadârî, *Kenzü'd-Dürrer*, C. VIII, s. 219-220; Makrizî, *es-Sülûk*, C. II, s. 109; İbn-i Tağrıberdi, *en-Nücum ez-Zâhire*, C. VII, s. 225.

³⁶ Ahmet Sağlam, "Ortaçağda Orijinal Siyasi Bir Yapı: Güçlü ve Nüfuslu Her Emir Sultan Olur", s. 119.

³⁷ Makrizî, *es-Sülûk*, C. II, s. 110.

³⁸ Makrizî, *es-Sülûk*, C. II, s. 110; İbn-i Tağrıberdi, *en-Nücum ez-Zâhire*, C. VII, s. 226 ve 235.

³⁹ Aybek ed-Devadârî, *Kenzü'd-Dürrer*, C. VIII, s. 225; Makrizî, *es-Sülûk*, C. II, s. 113-114.

⁴⁰ Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXX, s. 247; İbn-i Tağrıberdi, *en-Nücum ez-Zâhire*, C. VII, s. 227.

⁴¹ Memlûk Türk Devleti'nde teâmülen Karânis memlûklerinin iktâ gelirlerine el konulabilir, öldürülmelerine de itiraz edilmeyebilirdi. Kalâvun ve Beysarı, Karânis memlûkleri yani Baybars'tan

arasında yeni bir rekabet ortaya çıktı. Laçın ez-Zeynî, Kundak es-Sakî'nin azledilmesini istediye de sultan onun bu isteğini kabul etmedi.⁴² Kundak es-Sakî, Laçın'ın kendisini tasfiye çabaları üzerine tecritten dönüp o sırada Dımaşk'ın kuzeyindeki Merc-i Ezrâ'da bulunan Kalâvun ve Beysarı'ya giderek Laçın'ın faaliyetleri hakkında onları bilgilendirdi. Kundak es-Sakî, Kalâvun ve Beysarı, Dımaşk'ta bulunan Sultan Berke'ye bir mektup yollayarak sorunların kaynağı olarak gördükleri Laçın ez-Zeynî'yi kendilerine teslim etmesini; aksi takdirde muhalefete yeniden döneceklerini bildirdiler. Sultan Berke, bu talebi reddettiği gibi bu emirlerin mahiyetinde bulunan memlûklere mektuplar göndererek onlardan ayrılmasını emretti. Bu mektuplar Seyfeddin Kalâvun ve Emir Beysarı'nın eline geçince sultanın kendileri aleyhine olan tutumundan emin oldular. Kalâvun, Beysarı ve Kundak es-Sakî Darya bölgesine giderek konuşlandılar. Sultan Berke, bu gelişme üzerine onlara mektuplar yollayıp itaat etmelerini emretti.⁴³ Ancak muhalif emirler sultana: *"Kalpler ve niyetler bozuldu. Artık ona geri dönüş imkânı kalmadı. Bir daha çevresinde toplanmak mümkün değil."* Sözlerini içeren bir mektup yolladılar.⁴⁴ Sultan Berke'nin bu cevabı ciddiye almaması üzerine bu emirler, sultana ikinci bir mektup yolladılar. Bu mektupta: *"Sen emirlerinin ileri gelenlerinin gönüllerini kırıp haklarına müdahale ediyorsun, bu tutumundan geri adım atmazsan sonu hiç de iyi olmayacaktır."* ifadeleriyle sultanı tehdit ettiler. Memlûk sultanı bu mektuptan sonra emirlerin ciddi olduğunu anladı.⁴⁵

Sultan Melikü's-Saîd Berke, bu muhalif emirleri iknâ etmek üzere Emir Sunkur el-Âşkâr ve Üstadâr Emir Sungur el-Tikrit'i Darya'ya yolladı. Ancak onlar, sultanı müsrif olmak, kendileri hakkında kötü düşüncelere sahip olmak ve yozlaşmakla itham ederek itaati reddettiler. Bir süre daha devam eden müzakereler sonrasında muhalif memlûkler, sultandan Laçın ez-Zeynî'yi tasfiye etmesini talep etseler de sultan, bu talebi bir kez daha reddetti. Sultan Berke, son bir hamle yapıp Halife el-Hâkim bi-Emrillah Ahmed ve annesini Emir Sunkur el-Aşkar ile birlikte muhalif emirlere yolladıysa da yine bir netice alamadı.⁴⁶

Kalâvun, Beysarı ve Kundak es-Sakî önderliğindeki muhalefet hareketine, merkez Kahire'den birçok memlûk katıldı. Sultan Berke, annesini ve hazinesini Kerek'e yolladıktan kısa süre sonra muhaliflere karşı kapsamlı bir ordu hazırlamak için başkent Kahire'ye gitmek üzere Dımaşk'tan ayrıldı. Bu sırada Emir Seyfeddin Kalâvun liderliğindeki muhalifler Kahire'ye ulaştılar. Sultan Berke, Bilbis'e vardığında

Berke'ye intikal eden memlûkler olduklarından Laçın ez-Zeynî, onların iktâ gelirlerine el koyabilmiş, Sultan Berke de buna destek vermişti. Ayrıntılı bilgi için bakınız: David Ayalon, *Memlûk Ordusunun Yapısı Üzerine Araştırmalar*, Çev. Abdullah Mesut Ağır, s. 140-141.

⁴² Makrizî *es-Sülûk*, C. II, s. 117; Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXX, s. 247.

⁴³ Baybars el-Mansûrî, *Et-Tuhfetü'l-Mulûkiyye*, Çev. Hüseyin Polat, s. 78-79; Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXX, s. 252; Aybek ed-Devadâri, *Kenzü'd-Dürrer*, C. VIII, s. 225; Makrizî, *es-Sülûk*, C. II, s. 117-118; İbn-i Tağrıberdi, *en-Nücum ez-Zâhire*, C. VII, s. 227-228.

⁴⁴ Baybars el-Mansûrî, *Et-Tuhfetü'l-Mulûkiyye*, Çev. Hüseyin Polat, s. 79.

⁴⁵ Baybars el-Mansûrî, *Et-Tuhfetü'l-Mulûkiyye*, Çev. Hüseyin Polat, s. 79-81; Kazım Yaşar Koprıman, "Mısır Memlûkleri (1250-1517)", *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara 2002, C. V, s. 177-178.

⁴⁶ Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXX, s. 252; Makrizî, *es-Sülûk*, C. II, s. 117; İbn-i Tağrıberdi, *en-Nücum ez-Zâhire*, C. VII, s. 229 İbn-i İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, C. I, s. 94.

muhalliflerin Kahire'ye ulaştıkları haberini aldı. Muhalliflerin Kahire'yi ele geçirdiği haberinin yayılması üzerine Bilbis'teki saltanat ordusunda bulunan birçok memlûk, sultanı terk ile muhalliflere katılmak üzere Kahire'ye yöneldiler. Sungur el-Aşkâr, Emir Laçın ez-Zeynî, Moğoltay el-Dımaşkî, Moğoltay el-Çakı, Sunkur el-Tikritî, Aydoğdu el-Harranî, Bâki el-Sakî, Bektut el-Hımsî ve Selahaddin Yusuf bin Berke Han dışındaki emirler, sultanı yalnız bıraktılar. Sultan Berke, Sungur el-Aşkâr'ı kendisine vekâleten Bilbis'de bırakıp Kahire'ye hareket etti.⁴⁷

Memlûk sultanından önce Kahire'ye varan memlûkler Kalatü'l-cebel kapısına dayanmışlardı. Bu esnada kalede Emir-i Candar Emir İzzeddin Aybek el-Efrem, Emir Akdoğan el-Sâki ve Emir Balaban el-Zerebkî bulunuyordu. Bu emirler, muhalliflerin saldırısı karşısında kale kapılarını kapatarak savunmaya geçtiler. Kalâvun liderliğindeki muhalliflerin kaledekilere direnmelerinin anlamsız olduğuna dair mektubu yollamaları üzerine kale kapıları muhalliflere açıldı. Sultan Berke adına kaleyi savunan ve yukarıda ismi geçen üç emir Kalâvun'un evinde hapsedildiler. Kalatulcebel'de bu gelişmelerin yaşandığı sırada Sultan Berke, havanın da sisli olmasından istifade ederek saraya girdi. Muhalliflerin yeniden kaleyi kuşatması ve başından beri savunduğu Laçın ez-Zeynî'nin muhalliflerle işbirliği yapması üzerine oldukça zor durumda kaldı.⁴⁸ Bir hafta boyunca kalede kuşatılan Sultan Berke, başta muhallif emirlerin lideri Kalâvun olmak üzere birçok ileri gelen emir tarafından tahttan feragat etmeye zorlandı.⁴⁹ Sultan Berke, tahtını kurtarmak için son bir hamle yapıp Halife el-Hâkim bi-Emrillah Ahmed'i muhalliflere elçi olarak gönderdi. Muhallifler, sultanın tahttan feragat etmesi karşılığında ona Kerek Emirliği makamını vaat edip eğer kabul ederse sultanın hayatına dokunmayacaklarını bildirdiler. Teklifte, kabul etmesi halinde Kerek'ten başka bir yere gitmemesi ve herhangi bir naiple yazışmaması şartları da vardı. Halife, kadılar ve ulemâ huzurunda muhalliflerden gelen bu teklifleri kabul etmek zorunda kalan Sultan Melikü's-sâid Berke, 17 Ağustos 1279'da tahttan feragat etti.⁵⁰ Yaklaşık iki yıl iki ay saltanat süren Berke, tahttan feragat ettiği gün ailesi ile birlikte Emir Beydoğan el-Rûknî eşliğinde Kerek'e yollandı.⁵¹ Yerine ise kardeşi Sülemiş, el-Melikü'l-Âdil lakabıyla yeni Memlûklü sultanı ilân edildi.⁵²

⁴⁷ Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXX, s. 254; Makrizî, *es-Sülûk*, C. II, s. 118; İbn-i Tağrıberdi, *en-Nücum ez-Zâhire*, C. VII, s. 230.

⁴⁸ Baybars el-Mansûrî, *Et-Tuhfetü'l-Mulûkiyye*, Çev. Hüseyin Polat, s. 81; Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXX, s. 253-254; Makrizî, *es-Sülûk*, C. II, s. 118-119.

⁴⁹ Kalâvun başta olmak üzere bu emirlerin bazıları şunlardı: Emir Beysarı Emir Aytemiş el-Sâidî, Emir Aytekin el-Bundukdâr, Emir Bektaş el-Fahrî, Emir-i Silah Emir Bilik el-Aydemirî, Emir Sunkur el-Bektutî, Emir Sancar, Emir Balaban Habeşî, Emir Bektaş Necmî, el-Emir Kuşdoğdu el-Şemsî vs. Bkz. Baybars el-Mansûrî, *Et-Tuhfetü'l-Mulûkiyye*, Çev. Hüseyin Polat, s. 79; Makrizî, *es-Sülûk*, C. II, s. 119; İbn İyâs, *Bedaî ez-Zuhûr*, C. I, s. 94.

⁵⁰ Makrizî, *es-Sülûk*, C. II, s. 119; İbn-i Tağrıberdi, *en-Nücum ez-Zâhire*, C. VII, s. 231

⁵¹ Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXX, s. 255; Makrizî, *es-Sülûk*, C. II, s. 119; İbn-i Tağrıberdi, *en-Nücum ez-Zâhire*, C. VII, s. 231; İbn-i İyâs, *Bedaî ez-Zuhûr*, C. I, s. 94; Berke'nin Kerek'i bizatihi istediği görüşü de söz konusudur. Baybars el-Mansûrî, *Et-Tuhfetü'l-Mulûkiyye*, Çev. Hüseyin Polat, s. 81; İsmail Yiğit, *Memlûkler*, s. 57.

⁵² Makrizî, *es-Sülûk*, C. II, s. 120.

5. Berke'nin Kerek Emirliği ve Ölümü

Muhelif emirler, Melikü's-Saîd Berke'nin tahttan feragat ettirilmesinde etkin rol oynayan Seyfeddin Kalâvun'a tahtı teklif etmiş; fakat Kalâvun, saltanatın Baybars'ın soyundan devam etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Kalâvun'un asıl amacı, devlet idaresindeki nüfûzlu emirleri bertaraf ettikten sonra tahtı ele geçirmektir. Bu amaçla tahta çıkardığı Melikü'l-Âdil Süleymîş'in Nâib-i Saltanası olarak kendi iktidarının zemini oluşturmuş ve nihayetine Kasım 1279'da Süleymîş'i tahtından ederek saltanatını ilan etmişti.⁵³ Süleymîş, tahttan indirildikten sonra Kerek'te bulunan ağabeyi Berke'nin yanına gönderildi. Sâbık Sultan Berke, kardeşinin tahttan indirilmesi ve yerine Kalâvun'un iktidara gelmesi üzerine, tahttan feragat ederken imzaladığı anlaşmayı tek taraflı feshederek isyan etti. Emir ve nâiplerle yazışıp geniş katılımlı bir ittifak ağı kurmayı planladığı sırada bir at kazası geçirdi ve kaburga kemikleri kırıldı.⁵⁴ Bu kaza neticesinde –muhtemele iç kanama nedeniyle- 14 Mart 1280 Perşembe günü yirmi yaşında iken vefat etti. Naaşı, babası Baybars'ın da medfûn olduğu Dimaşk'taki Zahirîye Medresesi'ndeki türbeye götürülerek defnedildi.⁵⁵ Berke, tahttan feragat ettirildikten sonra zorunlu ikamete yollandığı Kerek'te altı ay yirmi beş gün kalmıştır.⁵⁶

Memlûklü dönemi kaynakları Berke'nin yakışıklı, iyi huylu, cömert, alçakgönüllü, neşeli; sert bir mizaca sahip olmakla birlikte âdil, şefkatli ve merhametli biri olduğu hususunda ittifak etmektedir.⁵⁷

Sonuç

Siyasi, askeri, idari ve iktisadi alanlardaki başarıları nedeniyle Memlûk Türk Devleti'nin gerçek kurucusu kabul edilen Baybars'ın veliaht oğlu Berke, babası tarafından özenle yetiştirilmiştir. Memlûklüler, iktidarın babadan oğula geçişi kuralına inanmamakla birlikte hâkim oldukları Mısır ve Suriye bölgelerinin geleneksel yönetim anlayışı olan saltanat sistemini şeklen de olsa uygulamışlardır. Lider bir devlet oluşturma hedefinde olan Sultan Baybars, bu hedefinin önemli basamağı olarak Moğollar tarafından ortadan kaldırılan Abbâsî Hilafeti makamını Kahire'de yeniden ihdas etmiştir. İdarede merkeziyetçiliği sağlamak düşüncesiyle veraset uygulamasını hayata geçirip oğlu Berke'yi dört yaşında iken veliaht ilân etmiştir. Baybars'a aidiyetleri nedeniyle Zâhirîye memlûkları olarak adlandırılan emirlerin gözetiminde yetişen Berke, idari ve askeri

⁵³ Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar fi Ahbârü'l-Beşer*, Thk: Mahmûd Deyyûb, C. II, Beyrut 1997, s. 345

⁵⁴ Müellif Makrizî, Berke'nin zehirlenerek öldürülmüş olabileceğinden şüphelenmektedirler. (Makrizî, *es-Sülûk*, C. II, s. 126). İbn-i Tağrıberdi ise Melikü's-Saîd Berke'nin halk nazarındaki itibarından ve babası Baybars'ın memlûklerinden çekindiği için kayınpederi Kalâvun tarafından zehirletildiğini, Kalavun'un kızı Gaziye Hatun'un eşinin ölümünden dolayı büyük üzüntü duyduğunu ve Kalâvun'un itibarını düzeltmek için önemli fetihler yaparak bir nevi diyet ödediğini kaydetmektedir. Bkz. İbn-i Tağrıberdi, *en-Nücum ez-Zâhire*, C. VII, s. 233.

⁵⁵ Baybars el-Mansûrî, *Et-Tuhfetü'l-Mulûkiyye*, Çev. Hüseyin Polat, s. 81-84; Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXI, s. 16-17; İbn-i Tağrıberdi, *en-Nücum ez-Zâhire*, C. VII, s. 231-232; İbn-i İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, C. I, s. 94; İsmail Yiğit, *Memlûkler*, s. 57-59.

⁵⁶ Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXX, s. 255-256; İbn-i Tağrıberdi, *en-Nücum ez-Zâhire*, C. VII, s. 232-233.

⁵⁷ İbn-i Tağrıberdi, *en-Nücum ez-Zâhire*, C. VII, s. 233; İbn-i İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, C. I, s. 94.

faaliyetlere katılarak deneyim kazanmış, babasının vefatından sonra ise veliaht Sultan olarak tahta çıkmıştır. Babası döneminde elde edilen kazanımlar fazla olduğu için Berke'den de beklentiler yüksekti. Baybars döneminde elde edilen başarıyı sürdürme politikasını benimsese de iktidarının başlarından itibaren Zâhirîye memlûkleri ile nüfuz mücadelesi yapmak zorunda kalmıştır. Zâhirîye'nin gücünü kırmak için Melikü's-Sâid lakabına atfen Sâidî olarak adlandırılan yeni memlûk zümresini teşkil etmiştir. Merkezi otoriteyi tesis etme çabası nedeniyle Lâçin ez-Zeynî gibi muktedir isimlere değer vermiş ve bu nedenle deneyimli devlet adamlarının desteğini kaybetmiştir. Başta Kalâvun olmak üzere Memlûk Türk Devleti'nin kurucu kadroları içerisinde yer alan emirlerin katılımıyla ortaya çıkan geniş bir muhalefet hareketi neticesinde tahttan feragat etmek zorunda kalmıştır. Muhaliflerle yaptığı anlaşma gereği Kerek Emirliği makamına atanan Berke, Kalâvun'un iktidarına karşı çıkarak isyan etmiş; fakat kısa süre sonra yaşadığı at kazası nedeniyle hayatını kaybetmiştir. Muahhar kaynaklarda, kaza nedeniyle tedavi gördüğü sırada Kalâvun tarafından zehirletildiğine dair kayıtlar bulunmakla birlikte ölüm nedeni kesin olarak belirlenememiştir. Berke'nin, babasının da medfûn olduğu Dımaşk'taki türbeye defnedilmesi, basit bir aile defni işleminden ziyade Baybars tarafından oluşturulan veraset anlayışının bir tezahürü olarak da yorumlanabilir.

Kaynaklar

- AKTAN, Ali, "Bahrî Memlûklerden Sultan Kalavun ve Hânedanı" *Belleten*, 1995 (LIX/226) s. 605-620.
- ANONİM, *Baybars Tarihi Al Melik Al Zahir (Bayabars) Hakkındaki Tarihin İkinci Cildi*, Çev. Şerefüddin Yaltkaya, TTK, 2. Baskı, Ankara 2000, C. II.
- AYALON, David, *Memlûk Ordusunun Yapısı Üzerine Araştırmalar I-II-III*, Çev. Abdullah Mesut Ağır, TTK, Ankara 2015.
- AYBEK ED-DEVADÂRÎ, *Kenzü'd-Dürrer ve Câmi el-Gurer*, Tahkîk: Ulrich Harmann, Kahîre 1971, C. VIII.
- BAYBARS EL-MANSÛRÎ, *Et-Tuhfetü'l-Mulûkiyye fî'd-Devleti't-Turkiyye*, Çev. Hüseyin Polat, TTK, Ankara 2016.
- BAYBARS EL-MANSÛRÎ, *Muhtar el-Ahbâr*, Neş. Abd el-Hâmid Salih Hamdan, Mısriyye el-Lübnanîye, ty.
- EBÛ'L-FİDÂ, *el-Muhtasar fî Ahbârü'l-Beşer*, Thk: Mahmûd Deyyûb, Beyrut 1997, C. II.
- İBN-İ İYÂS, *Bedaî ez-Zuhûr fî Vekâî ed-Duhur*, yy. 1960, C. I.

- İBN-İ TAĞRİBERDÎ, el-Menhel es-Sâfî ve'l-Müstevâ fî Bâd el-Vâfî, Tahkîk: Dr. Nebîl Muhammed Abdülaziz, Kahire 1988, C. III.
- İBN-İ TAĞRİBERDÎ, *En-Nücum ez-Zâhire*, Tahkîk: Muhammed Hüseyin Şemseddin, Lübnan 1992, C. VII.
- KOPRAMAN, Kazım Yaşar, “Mısır Memlûkleri (1250-1517)”, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara 2002, C. V.
- MAKRİZÎ, *es-Sülûk li-Marifet-i Düvel el-Mülûk*, Tahkîk: Muhammed Abdülkâdir Âtâ, Beyrût, 1998, C. I.
- MAKRİZÎ, *es-Sülûk li-Marifet-i Düvel el-Mülûk*, Tahkîk: Muhammed Abdülkâdir Âtâ, Beyrût, 1998, C. II.
- NÜVEYRÎ, *Nihâyet el-Erep fî Fünûn el-Edep*, Nşr: Dr. Necip Mustafa Fevvâz-Dr Hikmet Keşâî Fevvâz, Lübnan 2004, C. XXX.
- NÜVEYRÎ, *Nihâyet el-Erep fî Fünûn el-Edep*, Nşr: Dr. Necip Mustafa Fevvâz-Dr Hikmet Keşâî Fevvâz, Lübnan 2004, C. XXXI.
- ÖZBEK, Süleyman, “Memlûklerde Meşrûiyet Arayışları ve Saltanat İnşasına Yönelik Çabalar ‘Sultanı Öldüren Sultan Olur’, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2013, (XXXII/53), s. 155-172.
- ÖZBEK, Süleyman, Mehmet Şeker, “Memlûk Emiri Sunkur el-Aşkar”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 2019, (CXXIV/242), s. 205-218.
- SAĞLAM, Ahmet, “Ortaçağda Orijinal Siyasi Bir Yapı: Güçlü ve Nüfuslu Her Emir Sultan Olur”, *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2015, (II/4), s. 107-126.
- YİĞİT, İsmail, *Memlûkler 648-923/1250-1517*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2008.
- ZENGİN, Murat, *Memlûk Türk Devleti Döneminde Trablus (1289-1516)*, Sonçağ Yayınları, Ankara 2022.